

AGNIESZKA LIPSKA¹

Szkoła Podstawowa im. Alfreda Delonga w Kunach

SZTUKA W KSZTAŁTOWANIU POSTAW ESTETYCZNYCH UCZNIÓW

The role of art in defining students' aesthetic attitudes

Strona | 51

Streszczenie: Sztuka to nie tylko forma wyrazu, ale także narzędzie poznania i refleksji nad ludzkim doświadczeniem. Dlatego stanowi ona przedmiot zainteresowania wielu dyscyplin humanistycznych, takich jak: pedagogika, psychologia, socjologia czy estetyka. Znaczenie sztuki dla rozwoju osobowości i wychowania estetycznego jest nie do przecenienia. Sztuka wpływa na kształtowanie się wrażliwości, postawy twórczej, umiejętności społecznych i emocjonalnych. Sztuka daje ludziom możliwość przeżywania piękna, relaksu, inspiracji i samorealizacji. Sztuka jest więc nie tylko wartością samą w sobie, ale także czynnikiem kulturotwórczym i edukacyjnym.

Słowa kluczowe: sztuka, wartości estetyczne, wrażliwość, młode pokolenie.

Abstract: The art has always been and continues to be an element of more general investigations into the human world, which gives it a unique research rank. The topic of this inquiry is being investigated in numerous fields of the humanistic profile, including but not limited to theory of education, psychology of art, sociology, and aesthetics. It is known that contact with art has an impact on a person's personality. The aspect of aesthetic education is considered a way to build a creative attitude and shape aesthetic sensitivity in educational environments. Art can help people grow; it soothes them, teaches patience, and makes them feel more alive. Ars influences society's knowledge and attitudes, making it creative and open.

Keywords: art, aesthetic values, sensitivity, young generation.

*Kiedy dzieło jest dobre, a odbiorca otworzy się
na nie, następuje eksplozja emocji².*

/Stephen King/

Wprowadzenie

Sztuka wyznacza reguły i pojęcia, za pomocą których widzimy, myślimy, a przede wszystkim odczuwamy. Sztuka w pewnym sensie nas ubogaca, ponieważ pozwala postrzegać świat z różnych perspektyw. Czym jest, jak ją definiować, interpretować, jak pojmować jej zakres oddziaływania. Jaką rolę odgrywa w życiu człowieka?

¹ Nauczyciel.

² S. King, *Ręka Mistrza*, Warszawa 2008, s. 164.

W artykule podjęto próbę oglądu edukacji w jej estetycznym wymiarze. Przedstawiam własne doświadczenia w zakresie wprowadzania innowacji na płaszczyźnie wychowania estetycznego. Opisane przykłady stanowią próbę pokazania sztuki w ujęciu różnych myślicieli i jej wpływu na człowieka. Odnoszę się do poglądów na ten temat oraz przeprowadzam analizę tego, co zostało już wcześniej wypracowane.

Wiodącym celem artykułu jest wykazanie, że sztuka wpływa na kształtowanie wrażliwości młodego pokolenia. Pojęcia sztuki nie da się ująć w system słownikowych czy też encyklopedycznych definicji, choć takie przecież istnieją. Według etymologii termin zaczerpnięty jest z łacińskiego słowa *ars*, które oznacza zdolność wytwarzania przedmiotów użytkowych, takich jak łożko, garnek czy odzież. Stosowane było również w odniesieniu do umiejętności takich jak np. dowodzenie wojskiem czy też do prowadzenie dyskusji, sprowadzając tym samym sztukę do działań użytecznych³.

Starożytni Grecy uważali, że nie jest rzeczą łatwą uprawianie sztuki i zgłębianie jej tajemnic. Interesująco określił to Hipokrates⁴ w słowach „sztuka długa, życie krótkie”. W starożytności głoszono, że sztuka jest poznaniem mądrości. Sądzono, że zachodzi pewna zbieżność pomiędzy poznaniem naukowym a artystycznym⁵. I choć sztuka *stricte* nauką nie jest, to jednak eksploruje te obszary, do których nauka nie dociera, a nawet ma pewną przewagę w poznawaniu i odkrywaniu emocjonalnej sfery życia człowieka. Kształtuje zdolności postrzegania i kojarzenia, wyobraźnię, wrażliwość ludzką, a przez to przyczynia się do lepszego poznawania samej sztuki, a także świata poza nią⁶. Dopiero od połowy XVIII wieku upowszechnił się pogląd, który oddzielił sztukę od rzemiosła i umiejętności, zawężając pojęcie *ars* do sztuk pięknych. Terminologia ta jednak na dobre przyjęła się dopiero w wieku XIX. Nazwa zatem pozostała ta sama, zmienił się jednak jej sens i zakres⁷.

Czysto encyklopedyczna definicja ujmuje sztukę jako podstawowy składnik kultury oraz elementarny sposób uzewnętrzniania twórczych, świadomych predyspozycji człowieka, umożliwiającą wytwarzanie este-

³ W. Tatarkiewicz, *Dzieje sześciu pojęć*, Warszawa 1988, s. 21.

⁴ Hipokrates (460-370 p.n.e.), filozof, grecki lekarz, jeden z prekursorów współczesnej medycyny, twórca zasad etyki lekarskiej.

⁵ L. Wygotski, *Psychologia sztuki*, 1980, s. 73-77.

⁶ E. Borowiecka, *Poznawcza wartość sztuki*, Lublin 1986, s. 122.

⁷ W. Tatarkiewicz, *Dzieje sześciu...*, s. 26.

tycznych przedmiotów, np.: filmu, poematu, obrazu, utworu muzycznego itp. określanych mianem dzieł⁸. Sztuka przypomina budowany przez pokolenia gmach, w którym dobudowuje się kolejne piętra, burząc jednocześnie elementy, które dla współczesnych utraciły wartość⁹. W języku potocznym spotykamy się ze związkami frazeologicznymi typu: sztuka przetrwania (*survival*), sztuka kochania (*ars amandi*), sztuka gotowania, sztuka dyskusowania (retoryka), sztuka prowadzenia sporów (erystyka), sztuka układania kwiatów, sztuka walki itp.

Sztuka w ujęciu twórców różnych epok

Arystoteles twierdził, że sztuka „naśladuje naturę i uzupełnia zastane w niej braki”¹⁰. Prowadzi to do przekonania, że sztuka powiązana jest z przyrodą, ponieważ czerpie z niej inspiracje oraz tworzywa do celowych działań. To jedna z najważniejszych zasad zwana *mimesis*, czyli naśladowanie rzeczywistości. Natomiast Tomasz z Akwinu¹¹ określał sztukę słowami *ars est recta ratio factibilium*, co znaczy, że sztuka to rozumne pokierowanie wytwarzaniem i sprawna realizacja tego, co zaplanowane¹².

Około dwa wieki później Leon Battista Alberti¹³ stawiał za wzór antyczne teorie podkreślając, że sztuka to piękno i harmonia, a inspiracje stanowi sama natura. Był zdania, że w sztuce ważny jest projekt rodzący się w głowie artysty, powstający na podstawie zdobytej wiedzy i służący doskonaleniu umiejętności¹⁴.

Nie można w tym miejscu pominąć poglądów Albrechta Dürera¹⁵, który mierzył się z refleksją o sztuce jako prawdziwy humanista. Rzemieślnik, który stał się artystą, dostrzegał w sztuce wszechstronną dzia-

⁸ M. Kusal, Sztuka Nowych Mediów, [dostęp 07.06.2023] www.portalwiedzy.onet.pl/11653,,,sztuka,haslo.html

⁹ J. Koziński, Transgresja i kultura, Warszawa 1997, s. 15.

¹⁰ Powszechna Encyklopedia Filozofii, red. A. Maryniarczyk, [dostęp 07.07.2023] <http://www.ptta.pl/pef/pdf/f/filozofias.pdf>

¹¹ Tomasz z Akwinu (1224-1274), teolog, filozof scholastyczny, zakonnik dominikański, twórca tomizmu, doktor Kościoła.

¹² Powszechna Encyklopedia Filozofii...

¹³ Leon Battista Alberti (1404- 1472), włoski malarz, poeta, filozof, kartograf, muzyk i architekt, członek Akademii Florenckiej.

¹⁴ A. Cirocka, Leon Battista Alberti. Renesansowa teoria piękna, cz. 1, [dostęp 09.07.2023] z: <https://niezlasztuka.net/o-sztuce/leon-battista-alberti-renesansowa-teoria-piekna-cz1/>.

¹⁵ Albrecht Dürer (1471–1528), niemiecki malarz, grafik, rysownik i teoretyk sztuki, twórca ryciny „Czterej jeźdźcy Apokalipsy”.

łałność twórczą i naukową, dążąc tym samym do integracji sztuki z nauką. Łączył sztukę z badaniami z zakresu nauk przyrodniczych: optyki, geometrii, mechaniki, geologii czy meteorologii¹⁶. Artysta, w trosce o przyszłość sztuki ojczystego kraju, celem swych prac teoretycznych uczynił kształcenie młodych, zdolnych ludzi uczących się malarstwa z jednoczesnym podkreśleniem wartości umiejętności praktycznych¹⁷.

Z kolei Arthur Schopenhauer¹⁸ uważał, że sztuka jest narzędziem głębokiego poznania, a każdy obraz, wiersz, scena w teatrze, oddają istotę życia i bytu¹⁹. Natomiast Charles Batteux²⁰ był zdania, że sztuka to każdy przedmiot wykonany przez człowieka dla zaspokojenia ludzkich potrzeb, powstający z połączenia elementów piękna przyrody takich jak: dźwięki, widoki, kształty. Jego definicja sztuki stawiała znak równości pomiędzy *ars* a pięknem²¹.

Interesującą interpretację przedstawił Lew Tołstoj²², który twierdził, że sztuka jest ludzką działalnością, w której świadome czynności jednostek uzewnętrznione za pomocą pewnych znaków, symboli, czy też gestów, barw, dźwięków, słów, odzwierciedlają uczucia przeżywane przez osobę tworzącą. Następnie przekazywane są one innym ludziom (odbiorcom), którzy to zarażają się owymi uczuciami i na swój sposób również je przeżywają. W tym właśnie, według Tołstoja, tkwił głęboki sens artystycznej działalności²³. Podkreślał z całą stanowczością, że sztuka nie jest rzemiosłem, lecz wspomnianym wyżej procesem wyrażania uczuć i przeżyć²⁴. Widział w niej również środek porozumiewania się ludzi. Można by pomyśleć, że chodziło tu o wspólne rozmowy i dzielenie się wrażeniami po wysłuchanym koncercie, obejrzanej wystawie czy spektaklu w teatrze. I nie jest to błędne mniemanie. Tołstojowi chodziło o obcowanie dawnych twórców poprzez swoje dzieła i zawarte w nich uczucia z ludźmi żyjącymi współcześnie²⁵.

¹⁶ K. Konik, Leonardo północy. o estetyce Albrechta Dürera, "Studia Philosophica Wratislaviensia" 2020, s. 67.

¹⁷ J. Białostocki, Albrecht Dürer jako pisarz i teoretyk sztuki, "Kwartalnik Historii Sztuki i Nauki" 1956, nr 2/1, s. 162-163.

¹⁸ Arthur Schopenhauer (1788 - 1860), niemiecki filozof, pisarz i nauczyciel akademicki, twórca teorii obejmującej w równej mierze teorię poznania, metafizykę, estetykę i etykę.

¹⁹ E. Borowiecka, Poznawcza..., s. 25-26.

²⁰ Charles Batteux (1713-1780) francuski filozof, autor pism z zakresu estetyki, twórca pojęcia sztuki piękne.

²¹ W. Tatarkiewicz W., Dzieje sześciu..., s. 41.

²² Lew Tołstoj (1828-1910), powieściopisarz, dramaturg, krytyk literacki, myśliciel, pedagog, przedstawiciel realizmu w literaturze europejskiej, twórca koncepcji samodoskonalenia moralnego.

²³ L. Tołstoj, Co to jest sztuka? Kraków 1980, s. 91.

²⁴ Tamże..., s. 311.

²⁵ Tamże..., s. 255.

Na to, że sztuka jest ważnym składnikiem codziennego życia wskazywał John Ruskin²⁶. Wyrażał przekonanie, że sztuka pochodzi z pracy, a jej wzorów upatrywał w trudzie średniowiecznych rzemieślników²⁷. Twierdził, że sztuka wyrasta z życia i jemu też służy²⁸. Natomiast według Henryka Bergsona²⁹ sztuka jest umiejętnością uchwycenia tego, co ukryte i nieokreślone, odsłonięciem niewidzialnego wymiaru świata przez artystę. Według niego dzieło sztuki jest obrazem twórcy i jego żywym *alter ego*³⁰.

Bogdan Suchodolski³¹, podobnie jak Tołstoj, uważał, że sztuka jest niczym innym jak ludzką twórczością i stanowi porozumienie pomiędzy *homo ludens* a *homo faber*³². Jest również sensem naszego życia i źródłem zaangażowania, a poprzez to odnajdywaniem sposobu na jego urozmaicenie³³.

Irena Wojnar³⁴ określała *ars* jako potrzebę wyrażania siebie, utrwalania swoich przeżyć, wytwarzania przedmiotów, w których zawarte są wewnętrzne impresje³⁵. Autorka upowszechniła pogląd, iż sztuka jest podstawą samopoznania, zmuszającą do refleksji nad samym sobą, nad doświadczeniami, życiem w ogóle, często poprzez spontanicznie obcowanie ze sztuką, która zachęca człowieka do poszukiwania własnej tożsamości, a często i do własnego miejsca w życiu³⁶.

Opinię, że nie ma jednoznacznej definicji sztuki wyraził Piotr Kozak³⁷, który wskazał, że w odniesieniu do współczesnych trendów występują znaczące różnice w zakresie formy i tematu pomiędzy sztuką dawną a współczesną, a aktualna jej postać prowokuje do formułowania sądów, że „sztuką może być wszystko” i że jest refleksją nad sposobem

²⁶ John Ruskin (1819-1900), angielski pisarz, poeta, krytyk sztuki i literatury; autorytet w sprawach estetyki, pierwszy profesor historii sztuki uniwersytetu w Oksfordzie.

²⁷ J. Ruskin, *Sztuka, społeczeństwo, wychowanie – Wybór pism*, Wrocław 1977, s. XXXIV (34).

²⁸ Tamże, s. XXX (30).

²⁹ Henri Bergson (1859- 1941), francuski filozof pochodzenia angielsko-polsko-żydowskiego, zajmujący się ewolucją twórczą.

³⁰ H. Bergson, *Ewolucja Twórcza*, Kraków 2004, s.108.

³¹ Bogdan Suchodolski (1903— 1992), humanista, filozof: kultury i wychowania, historyk nauki i kultury, twórca wychowania estetycznego.

³² Łac. Człowiek bawiący się i człowiek twórca.

³³ K. J. Szmidt, *Pedagogika twórczości*, Gdańsk 2007, s. 236.

³⁴ Irena Wojnar (1924-2021), uczennica Bogdana Suchodolskiego, humanistka, pedagog, specjalistka w zakresie teorii wychowania estetycznego.

³⁵ I. Wojnar, *Sztuka jako „podręcznik życia”*, Warszawa 1984, s.13.

³⁶ Tamże..., s.20.

³⁷ Piotr Kozak (1983-) doktor filozofii, adiunkt w Instytucie Socjologii i Kognitywistyki na Uniwersytecie w Białymstoku, prowadzi badania w zakresie filozofii umysłu i filozofii percepcji, autor monografii naukowych, kierownik badań w ramach grantu NCN Sonata „Czym jest myślenie obrazami?”.

bycia w świecie³⁸.

Dick Higgins³⁹ podkreślał, że na skutek rozwoju techniki i nowych technologii pojawiły się w dyskursie o sztuce pojęcia takie jak „nowe media” czy „multimedia”. W licznych wypowiedziach wskazywał na zainteresowanie artystów procesem przekraczania granic sztuki i sfery pozaartystycznej. Zwracał także uwagę na charakter nowych zjawisk artystycznych, w tym „nowych mediów” w stosunku do sztuki tradycyjnej⁴⁰.

Współcześni teoretycy uważają, że zarówno pochodzenie sztuki, jak i jej różnorodność trudne są do ogarnięcia ludzkim umysłem⁴¹. To jednak jeszcze nie wyczerpuje możliwości jakie stwarza ta sfera życia. Sztuka była i jest wszędzie tam, gdzie jest człowiek, który coś świadomie przekształca, coś celowo wytwarza⁴². Wiadomo, że towarzyszyła ludziom od zarania dziejów, współcześnie jednak coraz trudniej określić czym jest *ars*, a czym nie jest, ponieważ w XXI wieku sztuką może być prawie wszystko. Do XX wieku obowiązywały żelazne kanony określające, co należy do sztuki. W 1971 r. od momentu wystawienia przez Marcela Duchampa pisuaru jako Fontanny, podejście do sztuki radykalnie się zmieniło⁴³. Współcześnie w galeriach wystawia się stos kartonowych pudeł⁴⁴, co jednych pobudza do estetycznych przeżyć, innych jednak dezorientuje w kwestii tego, co obecnie można nazwać sztuką⁴⁵. Przesłanką tego typu zapatrywań jest zmienność pojęcia *ars* w przeszłości oraz zmiany w konceptualizacji sztuki.

Sztuka prawdziwa jest zawsze aktualna bez względu na przemijanie i dokonujące się zmiany. o jej prawdziwości decyduje to, że odnosi się do ludzkich spraw: wzrusza, wprawia w zadumę, ale również bulwersuje i niepokoi. I najważniejsze zapewnia nieprzemijającą ciągłość, która świadczy o jej wartości ⁴⁶. Jest nadto żywa, bo trwa, powiększa

³⁸ P. Kozak, *Sztuka i myśl*, Warszawa 2016, s. 2.

³⁹ Dick Higgins (1938-1998) - amerykański artysta intermedialny, twórca happeningów, propagator pojęcia intermedia, teoretyk sztuki.

⁴⁰ M. Moszkowicz, Kilka uwag o intermediach w kontekście teorii Dicka Higginsa, „*Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis Studia de Arte et Educatione*” 2013, t. VIII, s. 13-14.

⁴¹ H. Kiereś, *Spór o sztukę*, Lublin 1996, s. 7.

⁴² *Powszechna Encyklopedia Filozofii...*

⁴³ M. Bokinić, B. Forysewicz, J. Michałowski, N. Mrozowiak-Nastrożna, G. Nazaruk, M. Sacha, G. Świętochowska, *Spotkania z kulturą – Podręcznik do wiedzy o kulturze dla liceum i technikum*, Warszawa 2012, s. 26.

⁴⁴ "Brillo Box" Andy Warhola – wystawa składająca się z podobizn kartonów Brillo (format komercyjnego wysyłkowego kartonu) zorganizowana w Stable Galery w kwietniu 1964 roku.

⁴⁵ N. Warburton, *Filozofia od podstaw*, Warszawa 1999, s. 199.

⁴⁶ I. Wojnar, *Sztuka jako podręcznik...*, s. 70.

swoje zasoby o nowe dzieła i jest zjawiskiem uniwersalnym⁴⁷. Fakt ten napawa optymizmem, ponieważ niesie ze sobą obietnicę nowych, nieznanymi jeszcze możliwości twórczych.

Współczesność niesie ze sobą zmiany także po stronie odbiorcy, którego podejście do sztuki wyraża stosunek uwagi. U odbiorcy występuje chęć rozumienia sztuki zgodnie z posiadanymi kompetencjami, które łączą tradycyjne postrzeganie jej miejsca i znaczenia w kulturze z najnowszymi trendami i dokonaniem.

Estetyczna funkcja sztuki

Sztuka pełni w życiu każdego człowieka wiele funkcji: w wymiarze jednostki wpływa na sferę emocjonalną, poznawczą oraz estetyczną. Zdaniem Herberta Read'a⁴⁸ współczesne społeczeństwa są niedostatecznie wrażliwe na sztukę, która według niego jest podbudową do kształtowania estetycznej wrażliwości⁴⁹. I choć zmysł estetyczny jest wrodzony i niezależny od intelektualnej sfery osobowej (świadczy o tym choćby zachwywanie się człowiekiem np. piękną budowlą, którą nikt zachwycać mu się nie kazał)⁵⁰, to jednak nie zostanie on w pełni ukształtowany, o ile ludzie nie będą mieli styczności ze sztuką.

Wsparcie dla poglądów Read'a daje teoria „znaczącej formy” Cliv'a Bell'a, według którego autentyczne dzieła wywołują u odbiorcy wrażenia estetyczne i różnią się od codziennych zwyczajnych emocji⁵¹. Pokrewne stanowisko prezentuje filozof logiki i religii, Gil Schlesinger, który uważa, że w standardowych warunkach dziełem sztuki jest to, co dostarcza odbiorcom przeżyć estetycznych.

Wspomniany wcześniej Bergson kluczowe zadanie sztuki rozpatruje na poziomie psychologicznym twierdząc, że kontakt z dziełem wywołuje u odbiorcy stan zachwyty lub coś w rodzaju estetycznej hipnozy⁵². Natomiast Stefan Morawski⁵³ opisywał wartości estetyczne łącząc je z wartościami artystycznymi, które w określonych sytuacjach pod wpływem pewnych reakcji kształtują świadomość człowieka⁵⁴.

⁴⁷ Tamże, s. 79.

⁴⁸ Herbert Read (1893-1968), angielski teoretyk sztuki, poeta, eseista, krytyk literacki.

⁴⁹ Wychowanie przez sztukę, red. H. Read, Wrocław, Warszawa, Kraków, Gdańsk 1976, s.15.

⁵⁰ Dziemidok B., B. Dziemidok, Sztuka, emocje, wartości, Warszawa 1992, s. 31.

⁵¹ Warburton N., Filozofia od... s. 201.

⁵² Maj F., Problem twórczości artystycznej w teorii Henryka Bergsona [w:] Humanistyka i przyrodznawstwo 14, Olsztyn 2004, s. 196.

⁵³ Stefan Morawski (1921-2004), polski filozof, historyk estetyki, uczeń Tatarkiewicza.

⁵⁴ P. J. Przybysz, O wartościach artystycznych, które są wartościami estetycznymi – dylematy teoretyczne Stefana Morawskiego, „De Musica” 2004, t. IX.

Wielokrotnie próbowano zdefiniować czym jest przeżycie estetyczne. Estetycy byli zdania, że istnieje jedno szczególne uczucie, które jest odpowiednikiem estetycznego przeżycia. Po jakimś czasie doszli jednak do wniosku, że istnieje wiele różnych uczuć i ich kompilacji oraz postaw umysłu, które umożliwiają doznawanie przeżycia estetycznego⁵⁵. Wynikiem emocjonalnego kontaktu ze sztuką może być poprawa nastroju, odprężenie i doznawanie wzruszeń⁵⁶.

Koncepcję przeżycia estetycznego w interesujący sposób przedstawił Roman Ingarden⁵⁷, według którego jest ono podstawą, na której nadbudowuje się wszelkie dalsze poznanie estetyczne będące złożonym i wielofazowym procesem. Jest to spotkanie przeżywającego podmiotu z pewnym przedmiotem, a w szczególności dziełem sztuki, które otwiera drogę do ujawnienia wszystkich ważnych dla estetyki zjawisk. Wytworzenie tego procesu wymaga od odbiorcy działania umysłu na poziomie zarówno konkretnym, jak i abstrakcyjnym⁵⁸. Zdaniem Ingardena przeżycie estetyczne jest dążeniem do osiągnięcia stanu uspokojenia, wyrażonego jako pierwotne doświadczenie czegoś estetycznie wartościowego.

Ingarden wskazał na zasadnicze elementy w relacji odbiorca – dzieło sztuki:

- 1) przeżycie estetyczne jest procesem wielowarstwowym i dynamicznym,
- 2) emocje wytworzone podczas percepcji dzieła sztuki następują po sobie w sposób nieprzypadkowy,
- 3) wgląd w dzieło sztuki wymaga od podmiotu znacznego wysiłku współtwórczo-konstrukcyjnego i percepcyjno-syntetyzującego,
- 4) w czasie wglądu dochodzi do skupienia świadomości na jednym przedmiocie, istnienie świata realnego ulega zawieszeniu,
- 5) podczas przeżycia estetycznego ujawniają się wyższe wartości, tylko jej właściwe⁵⁹.

Odbiorca sztuki analizując jakieś dzieło odczuwa emocje⁶⁰, a punktem wyjścia do ubogacania jednostki jest każdy kontakt ze sztuką, która

⁵⁵ Tatarkiewicz W., *Dzieje sześciu...*, s. 390.

⁵⁶ B. Dziemidok, *Sztuka, emocje...*, s.164.

⁵⁷ Roman Ingarden (1893-1970) jeden z najważniejszych filozofów polskich. Uczeń i współpracownik Edmunda Husserla (1859-1938), kontynuator koncepcji filozoficznych swego mistrza, wybitny przedstawiciel szkoły fenomenologicznej. Szczególne miejsce w jego myśli zajmują zagadnienia estetyczne oraz etyczne.

⁵⁸ B. Suchodolski, *Koncepcja odbiorcy sztuki w estetyce Romana Ingardena*, "Artykuły teoretyczne i historyczne" 2016, t. 16, s. 2.

⁵⁹ Tamże, s. 6.

⁶⁰ H. Read, *Sens sztuki*, Warszawa 1982, s. 25.

mieszka nie tylko w muzeach i galeriach wielkich miast, ale otacza nas zewsząd. Podczas takiego kontaktu zachodzi proces percepcji związany z aktywnością fizyczną oraz myśleniem⁶¹. Za podstawową uznaje się umiejętność uchwycenia subtelnej nici łączącej stan umysłu ze sztuką.

Maria Gołaszewska⁶² twierdziła, że każdy człowiek posiada wrażliwość estetyczną, która powinna być kształtowana poprzez kontakt ze sztuką. Nietrenowana jest krucha i ulotna⁶³. Zdaniem Ireny Wojnar obecność sztuki w życiu jest ważna na każdym etapie rozwoju człowieka. Jej przenikanie do codziennego życia stanowi podstawę wychowania, polegającą na wyrabianiu dobrego smaku, rozumieniu zjawisk estetycznych, dostrzeganiu piękna i harmonii. Na polu styku człowieka ze sztuką dochodzi także do introspekcji, samopoznania, dokonywania namysłu, budowania postawy aktywnej oraz postrzegania własnej roli człowieka jako członka określonej społeczności.

Higgins wskazuje, że sztuka to składowa egzystencji, a obcowanie z nią ma charakter mentalny i jest czymś w rodzaju przeżycia, stanem pewnej anarchistycznej harmonii. Uważa także, że sztuka zmienia tych, którzy jej doświadczają⁶⁴.

Znaczenie wychowania estetycznego wzrasta w czasach przesyconych przemianami społecznymi i utraty sensu życia, ale i paradoksalnie w czasach postępu technicznego, który umożliwia kontakt ze sztuką⁶⁵. Bogdan Suchodolski i Irena Wojnar reprezentowali pogląd, że w dobie zaniku międzyludzkiego porozumienia, określanego często mianem „samotnego tłumu”, to właśnie sztuka jest drogą do kształtowania właściwych postaw i empatii na gruncie relacji człowieka z drugim człowiekiem. Wojnar podkreślała, że w każdym młodym człowieku jest potrzeba obcowania ze sztuką, a jedynie w zależności od upodobań będą to różne jej dziedziny⁶⁶. Sztuka dostarcza człowiekowi estetycznej satysfakcji, a ta jest wręcz niezbędna w rozwoju osobowości⁶⁷, a w żadnym okresie życia rozwój nie przebiega tak intensywnie, jak w okresie adolescencji⁶⁸.

⁶¹ Wychowanie przez sztukę..., s. 21-22.

⁶² Maria Gołaszewska (1926-2015), uczennica Romana Ingardena, wybitna polska filozof, zajmująca się problemami estetyki.

⁶³ M. Gołaszewska, Zarys estetyki, Warszawa 1986, s. 301.

⁶⁴ M. Moszkowicz, Kilka uwag o intermediach..., s. 24-25.

⁶⁵ Wychowanie przez sztukę..., s. 18.

⁶⁶ I. Wojnar, Sztuka jako..., s. 154.

⁶⁷ Tamże, s. 207, 213.

⁶⁸ Za psycholog E. B. Hurlock: wczesna adolescencja (dziewczęta: 12-16 rok życia; chłopcy: 14-17 rok życia), faza późnej adolescencji (dziewczęta: 17-21 rok życia; chłopcy: 18-21 rok życia).

Kształtowanie wrażliwości estetycznej młodego pokolenia

Niezwykle ważne jest właściwe pokierowanie dziećmi, zanim jeszcze wkroczą w wiek dojrzewania, aby pomimo narastającej w tym okresie postawy krytycyzmu wobec siebie i otoczenia, percepcji sztuki i własnej twórczości, nie straciły wiary we własne możliwości.

Współczesny system edukacji kładzie nacisk na naukę słów i liczb, które w powszechnej opinii są istotne. Sprowadza to jednak przedmioty artystyczne (plastyka, muzyka) do rozrywki i odpoczynku od aktywności umysłowej. Na etapie starszych klas szkoły podstawowej i w szkołach ponadpodstawowych sztuce nie poświęca się wystarczającej liczby godzin. Sztuka jest lekceważona, ponieważ opiera się na percepcji, która jest bagatelizowana. To z kolei uniemożliwia kształtowanie wrażliwości młodego pokolenia, rozwój samodzielnego myślenia i wyobraźni⁶⁹.

Sztuka jest jednym z czynników wpływających na kształtowanie osobowości młodego człowieka i w dużym stopniu przesądza o rozwoju jego wrażliwości estetycznej. Zainteresowanie sztuką, wszelkie z nią kontakty, zapewniają harmonijny rozwój i uwrażliwiają. Wynika to z podkreślanej przez Herberta Read'a istotnej dla codziennego życia człowieka przesłanki, że sztuka zajmuje w nim ważne miejsce. Należy podkreślić znaczenie twórczego wychowania w perspektywie rozwojowo-zadaniowej poprzez systematyczne podejmowanie działań aktywnych i ekspresyjnych. Dzisiejsze młode pokolenie wymaga od edukacji, a w szczególności od nauczycieli z przygotowaniem artystycznym, kreowania, rozwijania i aktywnego wychowania przez sztukę. Aby osiągnąć powyższe cele nauczyciel powinien umożliwić uczniom kontakt z wielkimi dziełami sztuki, prowadzący do przeżyć estetycznych, ukazywać bogactwo świata sztuki, stwarzać sytuacje dające możliwość przeżywania wewnętrznego, kontemplacji, a także autorefleksji oraz pokazywać różne funkcje sztuki, w tym: estetyczną, poznawczą, wspólnotową, emocjonalną, terapeutyczną i religijną.

Będzie to możliwe przez poszerzenie działań edukacyjnych i włączenie sztuki w rzeczywistość szkolną np. za pośrednictwem udziału w wystawach⁷⁰. Dzieła sztuki można zobaczyć w muzeach, galeriach, ale także na plenerach malarskich czy w skansenach. Mniejsze wystawy mogą być zlokalizowane np. na dworcu kolejowym albo na rynku miejskim, gdzie mają szansę dotrzeć do większej grupy odbiorców. Dlatego

⁶⁹ R. Artheim R., *Myślenie wzrokowe*, Gdańsk 2011, s. 10.

⁷⁰ J. N. Grzegorek, *Artysta i sztuka – znaczenie w wychowaniu do twórczości*, „*Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis*” 2014, t. IX, s. 34-35.

właśnie nic nie stoi na przeszkodzie, aby organizować wystawy w różnej formie i o różnorodnej tematyce w szkolnych murach.

Przykłady wychowania przez sztukę

Innowacje pedagogiczne⁷¹ ukierunkowane są na wychowanie przez sztukę, a ich kreatywne opracowanie i realizacja przyczyniają się do uwrażliwienia młodego pokolenia.

Przykładem takiej innowacji był mój autorski projekt pod tytułem „W zasięgu sztuki” realizowany przeze mnie w Szkole Podstawowej im. Alfreda Delonga w Kunach położonej w Gminie Władysławów, a polegający na organizowaniu i realizacji wystaw w salach lekcyjnych. Na wystawach można było prezentować każdy temat: mogły to być prace plastyczne uczniów, rodzinne pamiątki, artystyczne fotografie, okazy przywiezione z wycieczek, życiorysy, wydarzenia historyczne, przedmioty związane z codziennością, np. sposób ubierania się w innych epokach czy też rozwój architektoniczny danego regionu.

Wystawy mogą mieć charakter indywidualny lub zbiorowy. Organizowanie wystaw szkolnych ma wiele walorów edukacyjnych, wychowawczych i estetycznych. Umożliwia utrwalenie wiedzy z różnych dziedzin: malarstwa, rzeźby, historii, fotografii, grafiki, sportu; stanowi zachętę do samodzielnego poszukiwania informacji i źródeł. Jest także okazją do ćwiczenia kreatywności i kształtowania poczucia estetyki. Uczniowie mogą sugerować tematy wystaw, planować pracę i dzielić się zadaniami. We wsparcie tych działań można zaangażować nauczycieli różnych przedmiotów.

Podczas dwóch lat realizacji innowacji zorganizowałam dwanaście wystaw:

- I wystawa zbiorowa pt. „Pamiątki z dawnych lat”,
- II wystawa zbiorowa pt. „Wspomnienie lata w fotografiach”,
- III wystawa historyczna pt. „40. Rocznica stanu wojennego”,
- IV wystawa historyczna pt. „Żołnierze wyklęci”,
- V zbiorowa wystawa malarska pt. „Szkolni abstrakcyjniści”,
- VI wystawa fotograficzna pt. „Kryzysy Humanitarne”,
- VII zbiorowa wystawa malarska pt. „Abstrakcyjne kompozycje”,

⁷¹ Innowacje pedagogiczne to nowatorskie rozwiązania programowe, organizacyjne lub metodyczne, mające na celu poprawę jakości pracy szkoły. Mogą obejmować wszystkie lub wybrane zajęcia edukacyjne, całą szkołę, oddział lub grupę. Kwestie dotyczące działalności innowacyjnej i eksperymentalnej regulują przepisy Ustawy z 14 grudnia 2016 r. Prawo oświatowe.

- VIII wystawa historyczna pt. „Zbrodnia Pomorska”,
- IX wystawa historyczna pt. „Europejski Dzień Wynalazcy”,
- X wystawa zbiorowa pt. „Grafika Klasy VI”,
- XI wystawa historyczna „Zbrodnia katyńska”,
- XII szkolna wystawa „Kręgi cywilizacyjne”,
- XIII szkolna wystawa historyczna pt. „II wojna światowa w fotografiach”.

Drugim przykładem realizowanego przeze mnie innowacyjnego działania jest prowadzenie grupy w serwisie społecznościowym Facebook pod tytułem „Historia w obrazach”, która wykorzystuje metodę myślenia obrazami⁷². Podstawowym celem innowacji jest uwrażliwienie uczniów oraz zainteresowanie ich historią i plastyką poprzez zamieszczanie postów z obrazami, fotografiami lub filmami dotyczącymi wydarzeń historycznych i związanych z nimi postaciami. Wybrane posty: „Stworzenie Adama”, „Wyprawa Kolumba”, „Bitwa pod Grunwaldem”, „Powstanie listopadowe”, „Powstanie styczniowe”, „Pieta Watykańska”, „Piramidy egipskie i...polskie”, „Rocznica Chrztu Polski”, „Bitwa pod Waterloo”, „Dzieci w malarstwie” oraz wiele innych.

Doświadczanie sztuki może być także realizowane za pomocą metod aktywizujących. Spośród metod sprzyjających uwrażliwianiu uczniów na uwagę zasługuje ekspresja artystyczna⁷³. W swojej pracy na lekcjach plastyki z powodzeniem wykorzystuję tę metodę podczas zajęć praktycznych, będących utrwaleniem wiedzy teoretycznej. Przykładowe działania to m.in.: wykonanie pracy w grupach inspirowanej „Jaskinią Rąk” w Patagonii w optyce perspektywy rzędowej (kl. V), malowanie na desce, action painting⁷⁴, wykonanie asamblażu⁷⁵, wykonanie pracy w optyce op-artu, (kl. VII) czy cieszący ogromnym zainteresowaniem uczniów artystyczny performance „Żywe obrazy”, (kl. V).

Efekty jakie osiągnęli uczniowie to:

- ukształtowanie poczucia estetyki,

⁷² Myślenie obrazami - metoda wykorzystywana podczas interpretacji dzieła sztuki, rozwijająca umiejętności przetwarzania informacji zawartych w obrazach, kształtująca umiejętność odczytywania metafor i ukrytych kodów zawartych w dziele, skłaniająca do refleksji nad motywami zawartymi w dziele, kształtująca kompetencje intelektualne i emocjonalne uczniów w różnym wieku.

⁷³ Ekspresja artystyczna- metoda umożliwiająca wyrażanie przeżyć i doznań, wpływająca na rozwój wrażliwości estetycznej, kreatywności i uwagi, kształtująca zdolność dostrzegania piękna otaczającego świata.

⁷⁴ Action painting- malarstwo gestu. Termin określa technikę, ale też nurt w amerykańskim malarstwie końca lat 40. i 50. XX wieku, opierający się na spontanicznym chlapaniu, kapaniu farbą lub też rozlewaniu jej na powierzchni obrazu.

⁷⁵ Asamblaż - forma artystyczna, będąca odmianą kolażu, według której tworzy się trójwymiarowe kompozycje z gotowych przedmiotów codziennego użytku.

- uwrażliwienie na sztukę poprzez kontakt z przedmiotami o walorach artystycznych (obrazy, fotografie, eksponaty),
- poszerzenie wiedzy z przedmiotów takich jak: historia, plastyka, język polski, muzyka,
- wdrożenie do aktywnego uczestnictwa w kulturze wysokiej,
- ułatwienie udziału w wystawach z racji rzadkiego odwiedzania muzeów i galerii,
- nabycie i promowanie zasad kulturalnego zachowania,
- udoskonalenie umiejętności organizatorskich,
- doskonalenie kompetencji cyfrowych,
- rozwijanie umiejętności dostrzegania istotnych szczegółów w przekazach wizualnych.

Na podstawie ewaluacji przeprowadzonej w czerwcu 2023 roku wśród uczniów klas: IV, V, VI, VII i VIII około 80 procent uznało, że wymienione działania wzbudziły w nich autentyczne zainteresowanie sztuką, poczucie sprawstwa, nauczyły dostrzegania szczegółów w eksponatach, poznawania ich historii, ukształtowały wiedzę o etapach tworzenia wystawy, a także umiejętność swobodnego wyrażania opinii o dziełach sztuki oraz wpłynęły na kształtowanie wrażliwości estetycznej.

Zdaniem Zbigniewa Kwiecińskiego⁷⁶ współczesny uczeń powinien zostać zanurzony w „ogół działań, procesów i warunków sprzyjających rozwojowi człowieka. Warunkuje to lepsze rozumienie siebie i relacje ze światem, skuteczniejszą kontrolę własnych zachowań i większe sprawstwo wobec procesów zewnętrznych”⁷⁷.

Celem twórczego wychowania przy pomocy sztuki jest wychowanie młodego człowieka rozumiejącego rzeczywistość otaczającego go świata, ale i człowieka wrażliwego. Dlatego, jak twierdzi Ewa Murawska, powinniśmy traktować sztukę jako jedną z form współczesnego, codziennego życia⁷⁸. W opinii Karla Kantora, wykładowcy filozofii i estetyki oraz Leonida Stołowicza, historyka filozofii i estetyki, zajmującego się rozwojem idei estetycznych, uczenie umiejętnego odbioru sztuki, prowadzi do prawidłowego jej rozumienia, kształtowania opinii i sądów wartościujących.

Wnioski

⁷⁶ Zbigniew Kwieciński (1941), polski pedagog i socjolog wychowania, profesor nauk humanistycznych, członek Polskiej Akademii Nauk.

⁷⁷ J. N. Grzegorek J.N., *Artysta i sztuka...*, s. 41.

⁷⁸ E. Murawska, *Nauczyciel na drogach i bezdrożach współczesności. Między bezradnością a nadzieją*, Toruń 2009, s. 23.

Podsumowując mogę z pełnym przekonaniem stwierdzić, że środkiem do ukształtowania wrażliwego człowieka jest wychowanie estetyczne. Nie zrealizuje się ono bez żywego kontaktu ze sztuką⁷⁹. Nie ulega wątpliwości, że taki kontakt zapewniają placówki kulturalne: galerie, muzea, kina, teatry, ale także szkoły. Potrzeba kontaktów z tą sferą życia wynika z uwarunkowań okresu dojrzewania, dla którego charakterystyczne jest poszukiwanie własnego „ja” oraz budowanie systemu wartości. To sztuka prowadzi do pobudzania umysłów, przyswajania wartości kulturalnych, kształtowania wrażliwości, poszerzania horyzontów, rozumienia sensu życia, osiągnięcia wewnętrznej harmonii, chroniąc jednocześnie od intelektualnej stagnacji.

W osiągnięciu tego celu ogromną rolę odgrywa estetyczna funkcja sztuki, dzięki której kształtuje się gust potocznie nazywany dobrym smakiem. Wykorzystywany jest on w codziennym życiu: w zachowaniu, w ubiorze czy w wystroju wnętrza. Sztuka bezsprzecznie jest ważnym środkiem wychowania estetycznego i choć opisana powyżej jej funkcja nie jest jedyną, to jednak stanowi istotną rolę w czasie całego życia człowieka.

Powyższe przykłady wskazują na praktyczne dowody zaświadczające o tym, że kontakty ze sztuką wpływają na kształtowanie wrażliwości młodego pokolenia. W oparciu o przedstawione działania innowacyjne i zastosowanie metody ekspresji artystycznej znajduje potwierdzenie założenie, że są one nie tylko ciekawą formą aktywności uczniów, ale rozwijają wiedzę i kompetencje w zakresie kultury i sztuki, a przede wszystkim uwrażliwiają wychowanków.

Bibliografia

Opracowania

- Artheim R., Myślenie wzrokowe, Gdańsk 2011.
Bergson H., Ewolucja Twórcza, Kraków 2004.
Białostocki J., Albrecht Dürer jako pisarz i teoretyk sztuki [w:] „Kwartalnik Historii Sztuki i Nauki”, 1956, nr 2/1.
Bokiniec M., Forysewicz B., Michałowski J., Mrozowiak-Nastrożna N., Nazaruk G., Borowiecka E., Poznawcza wartość sztuki, Lublin 1986.
Borowiecka E., Poznawcza wartość sztuki, Lublin 1986.
Dziemidok B., Sztuka, emocje, wartości, Warszawa 1992.
Encyklopedia PWN A-Z, Warszawa 2008.

⁷⁹ Tamże, s. 35.

- Gołaszewska M. (red), Estetyka w świecie. Wybór tekstów, Kraków 1994.
- Grzegorek J.N., Artysta i sztuka – znaczenie w wychowaniu do twórczości, „Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis, Studia de Arte et Educatione” 2014, t. IX.
- Kiereś H., Spór o sztukę, Lublin 1996.
- King S., Ręka mistrza, Warszawa 2008.
- Konik R., Leonardo północy. o estetyce Albrechta Dürera, „Studia Philosophica Wratislaviensia” 2020, t. XV.
- Kozak P., Sztuka i myśl, 2016.
- Kozielecki J., Transgresja i kultura, Warszawa 1997.
- Moszkowicz M., Kilka uwag o intermediach w kontekście teorii Dicka Higginsa, „Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis Studia de Arte et Educatione” 2013, t. VIII.
- Murawska E., Nauczyciel na drogach i bezdrożach współczesności. Między bezradnością a nadzieją, Toruń 2009.
- Oseka A., Spojrzenie na sztukę, Warszawa 1987.
- Przetacznik-Gierowska M., Makiełło-Jarża G., Psychologia rozwojowa i wychowawcza wieku dziecięcego, Warszawa 1985.
- Przybysz P. J., O wartościach artystycznych, które są wartościami estetycznymi – dylematy teoretyczne Stefana Morawskiego, „De Musica” 2004, t. IX.
- Read H., Sens sztuki, Warszawa 1982.
- Ricoeur P., Język, tekst, interpretacja. Wybór pism, Warszawa 1989.
- Ruskin J., Sztuka, społeczeństwo, wychowanie – wybór pism, Wrocław 1977.
- Sacha M., Świętochowska G., Spotkania z kulturą – Podręcznik do wiedzy o kulturze dla liceum i technikum, Warszawa 2012.
- Suchodolski P., Koncepcja odbiorcy sztuki w estetyce Romana Ingardena, „Artykuły teoretyczne i historyczne” 2016, t.16.
- Tatarkiewicz W., Dzieje sześciu pojęć, Warszawa 1988.
- Tołstoj L., Co to jest sztuka, Kraków 1980.
- Warburton N., Filozofia od podstaw, Warszawa 1999.
- Wojnar I., Sztuka jako podręcznik życia, Warszawa 1984.
- Wychowanie przez sztukę, red. H. Read, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1976.
- Wychowanie przez sztukę, red. I. Wojnar, Warszawa 1965.
- Wygotski L., Psychologia sztuki, Kraków, 1980.

Netografia

- Cirocka A., Leon Battista Alberti. Renesansowa teoria piękna, cz. 1., [dostęp 09.07.2023]
<https://niezlasztuka.net/o-sztuce/leon-battista-alberti-renesansowa-teoria-piekna-cz1/>
- Kusal M., Sztuka Nowych Mediów, [dostęp 07.06.2023] z: www.portalwiedzy.onet.pl/11653,,,sztuka,haslo.html.
- Maryniarczyk A. (red.), Powszechna Encyklopedia Filozofii, [dostęp 07.07.2023]
<http://www.ptta.pl/pef/pdf/f/filozofias.pdf>